

Teresa Pluskota
Bydgoszcz

Leksyka religijna w nazewnictwie miejscowym woj. kijowskiego i czernihowskiego w XVII i XVIII wieku

Złożona sytuacja historyczna, religijna i językowa na dawnym obszarze Ukrainy na przestrzeni wielu stuleci spowodowała, że pewne zjawiska znalazły odbicie także w toponimii. Kijowszczyzna znalazła się w strefie bezpośrednich wpływów polskich po przyłączeniu ziem ukraińskich do Korony w wyniku unii lubelskiej. Wcześniej, w XV stuleciu, przekształcona już została w województwo. Po wznowieniu metropolii kijowskiej w końcu XV w. zwierzchnikami Cerkwi prawosławnej Rusi byli metropolici kijowscy. Kijów został głównym ośrodkiem życia religijnego, ale rezydencją biskupów był Nowogródek¹. W woj. kijowskim od XV w. szerzył się też obrządek łaciński, a proces ten stopniowo nasilał się w kolejnych wiekach. W połowie XVII w. prawobrzeżna Ukraina dostała się pod wpływ Moskwy, na pozostałym obszarze Kijowszczyzny panowanie Rzeczypospolitej trwało do 1794 r.²

Mimo pewnych związków historycznych z Rusią Kijowską drugiego wybranego obszaru – Czernihowszczyzny – już od XIV w. różne były losy obu tych ziem. Nieustannie zmieniała się tu przynależność polityczna: po panowaniu litewskim w XIV i XV stuleciu w kolejnych wiekach ziemia czernihowska znajdowała się pod zwierzchnictwem Moskwy, potem krótki okres panowania Rzeczypospolitej w XVII w. (utworzone zostało wówczas woj. czernihowskie) i powrót do Rosji w wyniku przyłączenia do niej lewobrzeżnej Ukrainy³. Po założeniu w XV w. struktur Kościoła prawosławnego na Litwie powstało biskupstwo czernihowskie z metropolią kijowskim na czele. Na początku XVI w. diecezja czernihowska przyłączona została do metropolii moskiewskiej⁴.

W związku z tak złożoną historią w toponimii Ukrainy zauważyć można również wpływy litewskie i białoruskie, zwłaszcza w nazewnictwie miejscowym

¹ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632*, Warszawa 1934, s. 73.

² W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Warszawa 1990, s. 141 i 202.

³ Ibidem, s. 159.

⁴ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. 2, Kraków 1970, s. 795.

Podlasia. Na badanym obszarze są one jednak niewielkie, a wpływy języka polskiego łączą się z wpływami Kościoła katolickiego, stąd ze względu na temat artykułu częściej je podkreślam. W artykule dotyczącym nazewnictwa miejscowego Czernihowszczyzny⁵ wskazałam już na pewne osobliwości toponimii tego obszaru (np. związki z rosyjskim nazewnictwem) oraz specyfikę form imiennych. Zainteresowało mnie, jak funkcjonowanie struktury Cerkwi, a potem Kościoła znajduje odbicie w toponimii i czy zauważalne są różnice w nazewnictwie ze względu na dłuższe i intensywniejsze wpływy polskie na Kijowszczyźnie, zwłaszcza po włączeniu Wołynia, woj. kijowskiego i braclawskiego do Korony w wyniku unii lubelskiej. Interesujące są zwłaszcza wpływy Kościoła katolickiego i języka polskiego w XVII i XVIII stuleciu, gdy były one bezpośrednie i nasilone.

Materiał pochodzi z różnych źródeł: ukraińskich i polskich, publikowanych i niepublikowanych. Ze względu na liczne warianty zapisu i niejednorodność w XVII w. pisowni, zachowuję źródłowy zapis toponimu, pozostawiając tam, gdzie nie ma jednoznaczności, również formę przypadków zależnych. Chciałabym podkreślić, że również w niektórych ukraińskich źródłach niejednokrotnie występują zapisy polskie; sporządzający dokument płynnie przechodzi od języka ukraińskiego do polskiego czy łacińskiego. Początek dokumentu może być ukraiński, następna strona jest już polska, czasami wstawiane są teksty łacińskie lub obocznie występują fragmenty łacińskie i ukraińskie. Gdy dodamy do tego nieustabilizowaną ortografię, to zwiększa się jeszcze trudność interpretacji cech.

Przeanalizuję problem leksyki religijnej w toponimii badanego okresu, uwzględniając apelatywa, nazwy cerkwi, a następnie najczęściej występujące imiona chrześcijańskie. Zacznę od leksyki związanej z Cerkwią prawosławną, aby pokazać wpływy polskie w słownictwie rodzimym, następnie spróbuję określić leksykę związaną z Kościołem katolickim. O terminologii chrześcijańskiej na Kresach Wschodnich pisał Władysław Makarski, odnotowując obecność Kościoła katolickiego w wielu nazwach obiektów sakralnych i w toponimii⁶. W niniejszym opracowaniu chcę zwrócić uwagę na leksykę obu obrządków, uwzględniając różnice w jej użyciu na badanym obszarze.

Apelatywna leksyka religijna odzwierciedlona jest w nazewnictwie miejscowym na całym obszarze ukraińskim, ale w porównaniu z ziemią halicką i lwowską w toponimii Kijowszczyzny i Czernihowszczyzny używana jest rzadziej. Należy

⁵ T. Pluskota, *Nazwy miejscowe Czernihowszczyzny w XVII i XVIII wieku na tle toponimii ziem sąsiednich*, „Linguistica Bidgostiana”, Bydgoszcz 2004, s. 135–145.

⁶ W. Makarski, *Elementy chrześcijańskie w toponimii i w nazwach obiektów sakralnych na kresach wschodnich (zarys problematyki)*, [w:] Z. Leszczyński (red.), *Czterechsetlecie Unii Brzeskiej. Zagadnienia języka religijnego*, Lublin 1998, s. 137–155.

jednak podkreślić, że występuje ona w wielu nazwach miejscowych. Z prawosławnymi *cerkiew*, *pop*, *monaster*, *černec* ' związane są np. w pow. ostrzańskim *Czerkowiszcze* z XVII w., *Cerkowie* w pow. radomyskim, a *Bila Cerkiew* ' – miasteczko w pow. wasilkowskim – tylko w XVII i XVIII w. notowane jest w kilkunastu wariantach. Są tu więc formy ze staroukraińskim *н* (*ě*), z jego polską i ukraińską realizacją w przymiotniku, różne końcówki dopełniacza, ortografia na miarę XVII w. (z zapisami łącznymi i rozdzielnymi), podwójnym *l*, mieszaniem *c* i *cz* itp.; nazwa może mieć formę zestawienia częściej występującego w źródłach ukraińskich oraz złożenia lub zrostu występującego przede wszystkim w źródłach polskich, por.: *Bialacerkiew*, [MK]⁷: *Białocerkiew* 1649, 1652, op. *Białacerkiew* 1646 i w dopełniaczu: *Белое-Церкву* 1589, [MK]: *Białlocerkwi* 1661 [Sig5], *Białocerkwi*, *Białey Cerkwi* 1684, *Białey Cerkwi* 1669, podobnie w XVIII w.: *Białacerkiew/Białocerkiew* i w dopełniaczu: *Białocerkwie*, *Białejcerkwi*, *Białocerkwie*, *Białej-Cerkwi*. Kolejnym analizowanym leksemem jest *pop* – bardzo szeroko przedstawiany w nazewnictwie, chciałabym jednak wyjaśnić dwie kwestie:

1) *cerkiew* była wprawdzie używana i w Polsce do ok. XV w. na oznaczenie kościoła⁸, *pop* oznaczał nie tylko kapłana Kościoła wschodniego⁹, ale na obszarze Kijowszczyzny i Czernihowszczyzny oba leksemy mają zapewne rodzime pochodzenie;

2) jeśli idzie o nazwy z rdzeniem *pop*, to niektóre z nich tylko pośrednio były utworzone od apelatywu, pośrednio – od przezwiska bądź nazwiska podobnego typu, zwłaszcza te z suf. *-k-*. *Pop*, *Popko*, *Popek*, *Popowa* – to odnotowywane często nazwiska na Kresach Wschodnich¹⁰.

Ilustracją wymienionych apelatywów są następujące przykłady toponimów: [Ż21] *Popowczy* 1616, *Popowce* 1622, *Popowice* 1636 w starostwie lubeckim, *Popowcami* Instr. 1659 [MK] w starostwie perejasławskim, *Popowiczy/Popowcze* [Arch7] – sioła należące do zamku żytomierskiego, *Popowka* 1765 [Ldk] w pow. białocerkiewskim, 1770 [Pert], *Popowo* 1622 [Ż21] z pow. czerkaskiego, *Popow-Róg* w starostwie zwinogradzkim. W nazwach z danym elementem odnotowano polski suf. *-ice* w nazwie (*Popowice*) i polską ortografię w nazwie *Popow-Róg*.

⁷ Źródło, z którego wyeksцерpowano daną formę, podaję w kwadratowych nawiasach, zwykle za toponimem, poprzedza je rok zapisu; przed nazwą miejscową źródło notowane jest wówczas, gdy odnosi się do kilku odnotowanych dat. Spis najważniejszych źródeł przedstawiam na końcu artykułu.

⁸ S. Urbańczyk (red.), *Słownik staropolski*, t. I-, Kraków 1953-.

⁹ M. Karpluk, *Z polsko-ruskich związków językowych. Słownictwo cerkiewne w polszczyźnie XVI wieku*, Warszawa 1996, s. 41.

¹⁰ W. Taszycki (red.), *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. I-VI, t. VII (Suplement) oprac. przez M. Malec, Wrocław 1965–1987.

Warto zwrócić uwagę na oboczności w tej grupie formantu *-icze* i *-ce*, np. *Popowiczy/Popowcze* oraz zachowanie suf. *-cy* jako przejaw dawnej formy biernika liczby mnogiej – toponim utworzony został od nazwy mieszkańców.

Monaster jako kolejny element słownictwa religijnego, występujący w staropolszczyźnie w różnych wariantach, zachował tę mozaikę i w toponimii: *monaster*, *manaster*, *monastyr*, *monasterz*¹¹, stąd: *Manasteryszcze*, *Monasteryszcze*, *Monasterzyc*, *Manastyrek*, ten ostatni z sufiksem polskim (lub polskie zapożyczenie). *Černec* ‘mnich’ zapisano w kilku nazwach obu województw: *Чернетчина*, *Чернечая Слобода/ Czerneczia Słoboda*, *Czerneczia Grobla*.

Droga *czarta*, tzn. jego ukraińskiej formy *czort*, do toponimii prowadzi przez mikrotoponimie. Te przeanalizowane przeze mnie nazwy wyraźnie do niej nawiązują, są zapewne przeniesieniem nazwy obiektu geograficznego, moczarowatego, nieprzyjaznego, oddalonego, niezamieszkałego miejsca, zostają nawet elementy określone, aby wskazać na cechę terenu, por. nazwy z obu ziem: *Czortoleszczyzna*, dolina *Czortowa*, *Чермопузу*, *Чермореўка* i in., rzadziej zapisywane w polskim wariantcie: *Czartoryka*, *Czartowszczyzna*. Wyjątkiem są tu odprzezwickowe chyba nazwy typu *Czortylowicze*, *Чертовичи*, które pośrednio mają odniesienie do omawianego apelatywu. Do „czartowskich” toponimów nawiązują toponimy z apelatywem *bies*, np. nazwa dóbr kościelnych *Bisowa*, odnotowana też jako *Bisowa Baba*.

W grupie religijnych apelatywów nie ma większych różnic i w toponimii Czernihowszczyzny, oprócz wspomnianych wyżej form zapisałam tu niezbyt liczne przykłady nazw miejscowych: *Cerkownyj*, *Apostołówka/Апостоловка*, *Połowa Monaster*; częściej notowane są toponimy z *popem*: *Popowa Słoboda* 1770 [Pert], *Popowka* 1639 [MK], 1770 [Pert]; *Popow*, *Popowiczew* [Pert]. Ten ostatni przykład potwierdza odnazwiskowe pochodzenie – *Popowicza* notuje *Słownik staropolskich nazw osobowych* na Kresach Południowo-Wschodnich.

Rzadko notowane są inne nazwy: *Diakowce* 1684 [Arch3] – wieś zadnieprzańska,

Krzyżce z 1607 r., *Chrestowskie* 1622 [Ż21] w pow. lubeckim (nazwa może być też odimienną), *Xpeуамук* w XVIII w.; *Minijki* mogą pochodzić od ap. *minieja* ‘księga liturgiczna w Kościele prawosławnym’, a *Pohreby* lub *Pogrzeby* ze znaczeniem ‘grobowiec, mogiła, grób’ wskazują na taką cechę obszaru, zaś *Proskuryński* (pośrednio od nazwy chleba liturgicznego używanego w Cerkwi) wydaje się być utworzony od antroponimu, podobnie *Mnischowa/Mnischowa* 1765 [Ldk] w starostwie białocerkiewskim. Z kolei *Swiatockoie*, *Spasskoe*, *посадъ Свяцкая* to zapisy zaimkowych form przymiotników.

¹¹ M. Karpluk, op. cit., s. 16.

Późne kształtowanie się struktur Kościoła katolickiego i krótki okres panowania Rzeczypospolitej na wschodniej Ukrainie spowodowały, że do toponimii weszły pojedyncze apelatywa związane z Kościołem katolickim: w woj. kijowskim: *biskup, kościół, chrześcijanie*, woj. czernihowskim: *ołtarz*, por.: *Biskupi koniec, Biskupszczyzna/ Biskupowszczyzna* (dobra biskupów kijowskich położone po lewej stronie rzeki Rosi), *Ołtarz* to nazwy z XVII w., *Kascioł* i *Chrzesciany* dołączyły do nich w XVIII stuleciu. Z innych religii notuję tylko sporadyczne leksemy, por. *Meczetna* w woj. kijowskim.

Od nazw cerkwi w Czernihowszczyźnie pochodzą toponimy: *Bohorodycka, Borysohlebowka, Słobodka Петропавловская, Монастырь Петропавловской, Spasskoe, Spaskoe* (w pow. głuchockim i sońnickim), a w woj. kijowskim: *Trojecki, Spaskie Pole, Woskresieńczyzna* (sioło Monasteru Pieczerskiego).

Zupełnie inna sytuacja występuje w imionach chrześcijańskich, które posłużyły do tworzenia wielu nazw miejscowych i temu zagadnieniu poświęciłam odrębny artykuł¹². XVII w. to też kontynuacja toponimii staroruskiej, która zachowała m.in. bogaty system imienniczy. Analizując cały obszar ukraiński i pogranicze polsko-ukraińskie w trzech wiekach, mogłam tylko zasygnalizować pewne tendencje, pokazać współistnienie i wzajemne wpływy systemów. Ze względu na bardzo bogaty repertuar prawosławnych form wybrałam do analizy kilka imion najczęściej występujących w toponimii każdego obszaru. Chciałabym pokazać wpływ języka polskiego, a następnie udział imion chrześcijańskich w wariacie polskim w toponimii badanego obszaru.

Porównanie systemów imienniczych w woj. czernihowskim i kijowskim pokazało pewne różnice. W Kijowszczyźnie imiona notowane są w różnych formach hipokorystycznych, przeważnie utworzonych od tzw. wariantu narodowego imion. Powstają więc grupy nazw miejscowych z podobnym rdzeniem. Chcę jednak podkreślić, że te różnice wynikają też z osobliwości systemu nazewnictwa Kijowszczyzny, ze zmian zachodzących w toponimii, np. z dużego udziału nazw rodowych w nazewnictwie z produktywnym w języku staroukraińskim suf. *-k-* (np. *Stepanky*) i niskiej częstotliwości tego typu nazw w Czernihowszczyźnie. O aktywności grupy może świadczyć zastępowanie nieproduktywnych już w XVII w. nazw patronimicznych nazwami odrodowymi, por. *Denysowicze* i *Denesze*. Na ziemi czernihowskiej wyższy jest z kolei w XVIII w. współczynnik nazw dzierzawczych z suf. *-ka*. W woj. kijowskim kilkanaście nazw miejscowych z wieloma różnorodnymi formami pochodnymi imienia zanotowałam dla imion: *Petro, Wasyl,*

¹² T. Pluskota, *Imiona chrześcijańskie w nazewnictwie miejscowym ziem ruskich Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku*, SFPiS 36, Warszawa 2000, s. 219–231.

Iwan, przy czym dla *Iwana* warianty słowotwórcze tworzone częściej od pełnej wersji imienia: *Ivan*, *Ivanko*, *Ivanyszcz* (ta forma często przyjmowana była przez duchownych, a nazwa określa sióło monasterskie). Użycie wymienionych form pokazują toponimy: *IwanHorodyszcze* 1770 [Pert], *Iwaniszczewicze* 1616 [Arch6], *Iwanki* 1770 [Pert], *Iwankowa* G. 1683 pusta wieś, *Iwankow* 1620, 1636 w starostwie kaniowskim, *Iwankowa* 1687, 1765 [Ldk], 1770 [Pert], *Иваньковцы* [Ż20]; *Iwankowycze*, *Ивановичи* 1618 [Arch3], żyt¹³; *Iwankowice* 1770 [Pert]. Od skróconego rdzenia *Wachuta* odnotowano: *Wachudince* urocz. 1659 [MK] i *Wachutyńce* 1765 [Ldk] w starostwie bohusławskim, *Wachutyńce* 1789 [Is] oraz nazwa uroczyska w tymże starostwie: *Wachatynów* 1665. Nie mam w nazewnictwie miejscowym woj. kijowskiego formy *Van*’, występującego w nazwach na pozostałym obszarze.

Z kolei od niektórych imion hipokoristika mogą być utworzone od pełnej i od skróconej formy: por.: *Petro*: *Ped*’, *Petrjocha*, *Petryk*, *Petruszko*, np.: *Пединовки* G. 1766 [Arch2], *Пединки* 1685 [Arch7], *Petriochowce* [ASK46], *Петрушковцы* 1585 [Arch7], *Petryki* 1770 [Pert], *Petrykowka*, *Petrykowskie* 1765 [Ldk], zwinogr, *Petrykowka* 1789 [Is], *Pietruszki*, 1765 [Ldk], skors, [Arch6], 1622 [Ż21], bcerk. Od *Wasyła* mamy: *Vasylko*, *Vasjuta*, *Vas’ko* i *Vasko*: *Wasilkow* 1659 [MK]; *Василькове* Loc. 1768 [Arch6], *Wasilowka* 1684 [Arch6], *Árnéiâöü* 1647, [Ż21]; *Waskowcy*, *Waskowce*, *Waśkowcach* Loc. 1622, *Wasyłowka*, *Wasilowka* 1629 [Ż20]; *Rohosterskie* albo *Wasiłowczyzna* 1659, *Wasiutince* 1659, *Waśkowiczach* Loc. 1791, *Waśkowicze* 1712 [Arch4].

Cały szereg imion ma od 5 do 10 reprezentacji w toponimii, np. *Andrij* w formie *Andrus*’, *Andruszko*. Są tu: *Andruszki* [Arch6] i *Andrusowska* [Arch6] w powiecie owruckim; *Andruszowska* 1765 [Ldk] w starostwie czechryńskim, *Andryłowka* 1770 [Pert]. Dla *Fedora* toponimia zachowała formy: *Fediuk/Fediuch*, *Fedyn*, np.: *Fediukowka* 1765 [Ldk], *Fiediukowka*, *Fieduchowka* 1766 [Ldk] w starostwie białocerkiewskim, *Fedorowa* G. 1640 [MK], 1691 [Arch6], *Fedynowce* 1791 [Arch6] w pow. owruckim; *Fedorow* 1770 [Pert], *Федорово* w pow. czarnobyłskim. Nazwy *Michałki* 1581 [Ż20], kij, *Michajłow* 1622 [Ż21], sowr, *Michajłowo horodyszcze* 1622 [Ż21], bcerk, *Michajłowski* G. 1712 [Arch4], *Michałowka* 1770 [Pert] zachowały formy imienne: *Mychajło*, *Michał*, *Mychałko*. *Hrehor*, *Hryhor* i *Hryn*’ reprezentują *Hryhorija* w nazwach miejscowych woj. kijowskiego: *Hrehorow* 1616 [Arch6], kan, *Hryhorow* 1640 [MK] za Dnieprem, *Hrehorówki* G. 1751 [Arch6], *Hrehorowka* 1765 [Ldk], 1789 [Is], *Chreborowka*,

¹³ Tam, gdzie to możliwe, podaję przynależność nazwy miejscowej do określonej jednostki administracyjnej, stosując przy niektórych nazwach skrót powiatu lub starostwa, w którym leży miejscowość, zob. spis skrótów.

sbcerk, *Hrynce* [Arch3]. *Matys*, *Matjaś*, *Matvij* notowane są w toponimach: *Matiaszow* 1770 [Pert], [Ldk]: *Matiaszowka* 1765, sbcerk, *Matiuszowka* 1766, *Matyjarzowka* 1774, [Ldk]: *Matiusze* 1765, sbcerk, *Matyusze* 1766, *Matwiecka* 1770 [Pert], *Matwiiowicze/Matwiiowce*, *Matwijowka* [Ldk]: 1765, kan, boh, 1769, 1789, *Matysin* kij, 1770 [Pert]. Kolejnym przykładem imienia o dużej częstotliwości w toponimii jest *Stefan* i jego formy pochodne: *Stec'*, *Stepanko*, *Stepko*: *Steczanki*, *Steczance* Loc. 1694 [Arch3] i 1702, *Stepanówka* 1688 [Arch3] w pow. owruckim, *Stepance wielkie*, *Stepance małe* w pow. kaniowskim [Ldk]: 1765, 1789 [Is], *Stepanczy* 1636 [Ż21]; *Stepance* 1770 [Pert], *Stepanki* 1765, *Stepanowce* Loc. 1703 [Arch3] w pow. żytomierskim, *Stepkowa*, *Stepkowka* 1664 [Sig8], *Стенуринцы* 1585 [Arch7] w pow. kijowskim.

W wymienionej grupie imion wpływ języka polskiego ogranicza się do zapisu miękkich *ś*, *ń*, np. *Staśkowka*, rzadsze są tu warianty nazw typu *Filipówka* i *Pilipówka*. Nie biorę pod uwagę różnic dotyczących miękkości spółgłosek zapisywanej jako *i* po spółgłoskach, ponieważ w XVII w. mieszanie *i* i *y* to cecha wielu dokumentów.

W Czernihowszczyźnie imion, które zaistniały jako baza słowotwórcza toponimów, jest ok. 100. Są podobne grupy nazw, ale gniazd toponimicznych z określonym imieniem jest znacznie mniej – związane jest to też z mniejszą liczbą zapisów całego nazewnictwa. *Petro Wasyl*, *Hryhorij*, *Andrij*, *Jakow* to najczęstsze imiona, poza tym *Antona* zapisano tylko w formie neutralnej: *Антоновичи*, [TM], cz, *Антоновка* [TM], st. Imiona oprócz pełnej formy zilustrowane są hipokorystikami: *Petro jako Petrusza*, *Petruszko*, *Petrysz*, *Petruśca*. Toponimy *Petruszyn* 1659 [Sig], *Petriszewo* albo *Tiraskow* 1633 [MK], *Pietryscowa* 1623 [MK], *Pietruszczyry* [Sig12] występują przede wszystkim w pow. nowgorodsko-siewierskim; *Wasyl*, *Wasyleńko*, *Was'ko* notowane są w toponimach: *Wasków* 1649 [MK], *Wasilenkow* 1770 [Pert], *Wasylewka*, *Васильевка*, 18w. [TM], st, *Wasilowka* 1770 [Pert], st, *Василиовка* [TM]. Imiona *Hryhorij* oraz *Hryd'*, *Hryń* odzwierciedlone zostały w nazwach miejscowych: *Гриденки* [TM], st, *Григорьевскъ* [TM], st, *Гриневка* [TM], st, *Гриневскъ* [TM], st, *Гриневъ* [TM], st. Imię *Andrij* zapisano przede wszystkim w neutralnej formie: *Andrejewka* 1770 [Pert], 18 w.: *Андрьевка* [TM], cz, *Андрьевка* [TM], sos, *Andrewka* 1770 [Pert].

Z kolei pełną formę imienia i jedną lub dwie formy hipokorystyczne, przeważnie z typowym dla staroukraińskich form hipokorystycznych suf. *-ko*, *-śko*, zanotowałam w całym szeregu imion. Zilustruję ich użycie kilkoma przykładami toponimii: *Aleksandr*, *Danyło*, *Jakow*, *Sawa*, *Stepan*, *Taras* notowane są w nazwach miejscowych: *Aleksandrowka* 1659 [Sig]; 1770 [Pert], *Александровка* [TM], sos, *Александровка* [TM], cz, *Sachnowka* 17 w., *Danilowcy* 1770 [Pert];

Daniłowo 1616 [Ż21], skors, *Даниловка* [TM], sos, *Даничи* [TM], cz; *Iakowa* 1770 [Pert], st, [MK]: *Jakołowice* 1629, *Jakowlewice* 1639, 1649, *Jakowlewicze* 1644, *Iakowsza*; *Sawenki* [Sig12], [MK] 1651, n-s, [MK]: *Sawianka* 1642, *Sawionka* 1645; *Sawincy* 1770 [Pert], *Sawinskiej* 1770 [Pert]; *Tarasowka* 1770 [Pert], st, *Tarasowskaho* 1770 [Pert], *Taraszkowa* 1770 [Pert] st.

Polonizacja zapisów w źródłach polskich dotyczy różnych zjawisk, np. zastępowania elementów fonetycznych czy słowotwórczych cechami polskimi, np. miękkie *c'* i suf. *-izna* w zapisach polskich występują czasami obok wariantu z twardym *t* i suf. *-ina* w zapisach cyrylicą, np. w omawianej grupie *Kosciukowszczyzna* 1616, *Kościukowczyzna* 1622, *Костюковщина*, a polskie *g* notowane jest obocznie z ukraińskim *h*, por. *Pohreby* i *Pogrzeby*. Niekiedy następuje łączenie dubletów nazw w formie nazwy podwójnej: *Pohreby* vel *Pogrzeby*, *Janow Nowy* vel *Nowy Janow*. Wpływy polskie zauważyć można w spolszczonych formach imienia i w tzw. nowych jakościach, hybrydach językowych, o czym już wspominałam, np. w łączeniu elementów obu języków w jednej nazwie, por. *Woskreseńszczyzna*, *Jakowlewice* z rdzeniem ukraińskim i sufiksem polskim. Co ciekawe, formy odimienne zachowały nawet wahania sufiksów: *-ovka* i *-evka* po spółgłoskach miękkich: *Vasiliówka* i *Vasyliówka*.

Polski system imienniczy zachował się w toponimach w neutralnej, pełnej formie. W Czernihowszczyźnie odnotowałam kilka imion: *Filip*, *Jakub*, *Klimas*, *Łukasz*, *Sebastian* odzwierciedlonych w nazwach z XVII w.: *Filipowka* alias *Smolec*, *Sebestyanowicze* oraz *Jakuby*, *Klimasow*, *Łukaszewska*, *Якубовка* z XVIII w. Wyjątkiem są hipokorystyczne formy *Janeczki* i *Staśko* w nazwach miejscowych: *Janeczki*, *Staśkowka*, które mogą być też spolszczonymi formami ukraińskiej formy imion *Stas'*, *Janec'*, a *Szczepowcze* z powiatu czernihowskiego nie muszą być nazwą odimienną.

W Kijowszczyźnie repertuar polskich imion jest trochę bogatszy: *Felicjan*, *Filip*, *Grzegorz*, *Leon*, *Marcin*, *Mikłasz*, *Marian*, *Szczęsny*, *Teodor*. Mamy więc: *Felicianowicze*, *Filipówka* 1622 [Ż21], 1765 [Ldk], 1766 [Ldk], bcerk, *Grzegorzynce* 1638 [MK], *Leonowka*, *Marcinowicze* 1581 [Ż20], kij, *Maryaniowka* 1602, *Mikłaszowka* 1638 [MK]; *Tedorówka*, *Щеншовки*; w XVIII w. dochodzą jeszcze imiona: *Albin*, *Bogdan*, *Józef*, *Kazimierz*, *Maciej*, *Seweryn*, *Teodor*, *Tomasz*, *Wincenty*, *Władysław*, *Zygmunt* odnotowane w toponimach na całym obszarze Kijowszczyzny, por.: *Albinowka* 1789 [Is], 1763, *żyt*, *Bogdany* 1770 [Pert], *Filipówka*, *Filipowicze*, *Jozefowka* 1774, *Kazimirowka* 1765 [Ldk], sroman, *Kazimierowka* 1789, *Klimaszówka* SG, swobodę *Maryanowkę* Acc. 1767 [Arch5], *żyt*, 1600 [Arch6], *Мацїєвка* [TM], prił, *Sewerynowka* 1765 [Ldk], sbcerk, 1770 [Pert], *Tomaszowka*, *Wincentowka* 1765 [ASK46: 3], odłączona od sbcerk, 1770

[Pert], *Władysławow* alias Czornodub, m. *Владиславова* alias *Чорнодуба* G. 1648 [DokU: 15], osada za Dnieprem, *Zygmuntow* 1637 [MK], m. *Zygmuntow* 1661-2 [Sig5(25)]. Imię *Władysław* w toponimii traktuję jako wpływ polski, ponieważ imię było rozpowszechnione już w średniowiecznej Polsce, i wydaje się, że ta droga wpływu była najbardziej prawdopodobna.

Prawie wszystkie imiona notowane są w nazwach dzierżawczych z suf.: *-ov-*, *-ovka*, pojedyncze formy zapisano w nazwach patronimicznych i rodowych. Są wśród nich formy hipokorystyczne imion, np. puste w 1684 r. *Pawelki* [Arch6].

Czasami imiona mają podobną formę w obu językach, nie uwzględniłam ich przy podanej analizie, przykładem niech będzie imię *Roman/Poman* odzwierciedlone w toponimach: *Romanczycach* Loc. 1691 [Arch5], *Romanki* 1622, monast, 1641 [MK], m. *Romanow* 1616, sbcerk, *Romanow* alias *Romanowka* op. 1622, białozor, m. *Romanowka* 1661 [Sig5 (43)], 1624 [MK], *Романов Мост*, *Романовом Мосте* Loc. 1648 [DokU: 49], *Romanowo* 1616 [Arch6], per, *Romanowka* 1765 [Ldk], sroman, 1770 [Pert], [Arch6], *Romaszki* 1765 [Ldk]. Niekiedy warianty językowe imion różnią się tylko miękkością np. *Jan'* i *Jan*, co przy niestabilizowanej ortografii w XVII w. utrudnia odczytanie wariantu językowego imienia. Czasami jednak dokładniejsza analiza pozwala określić, że jest to wpływ polski. Przykładem może być *Janownowy* 1774, *Nowojanow* 1765 [Ldk], sbcerk, *Nowy Janow* 1770 [Pert]; forma zrostu i przymiotnik *nowy* w postpozycji wskazują na wpływ polski.

Chciałabym na zakończenie swojej analizy przytoczyć jeszcze jedną nazwę miejscową pokazującą współistnienie obu kultur i języków: *Tomaszowka* z woj. kijowskiego zapisana jest też jako *Tomaszowa* seu *Winogrady*, która w tym samym źródle ma hiperpoprawną formę ukraińską formę imienia: *Tymoszwka* seu *Winograd* 1766 [ASK54].

Wielowariantowość nazw, różnorodne zapisy, polskie i ukraińskie dublety, wymieniane się w zależności od narodowości autora spisu, osobliwości systemu imienniczego każdego obszaru, odzwierciedlona w niezbyt szerokim zakresie, ale w licznych nazwach miejscowych terminologia chrześcijańska obu obrządków składają się na bogatą mozaikę toponimii badanego obszaru i okresu.

Spis skrótów

a) cytowanych źródeł¹⁴:

- [Ż20] i [Ż22] – *Źródła dziejowe*, t. XX–XXII, *Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw)*, Warszawa 1894–1897 (cyfry stojące przed skrótem wskazują na rok przeprowadzonej lustracji czy rejestracji podatkowego).
- 1648 [DokU: 39 i in.] – *Україна перед визвольною війною 1648-1654 рр.* Збірка документів (1639–1648 рр.). Видавництво АН УРСР, Київ 1946, nr dokumentu 39 i in.
- 1765 [Ldk] – Lustracja dóbr królewskich w różnych powiatach, np. w woj. i powiecie kijowskim leżących, AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego dz. 46, mikrofilm 3, pow. owruckim – mikrofilm 2 i in.
- [Arch3], [Arch4], [Arch5], [Arch6] – *Архив Юго-западной России издаваемый Временною Коммиссиею для разбор древних актов*, ч. 1-8, Киев 1859–1935 (cyfry w nawiasie wskazują na nr tomu, przed nawiasem notowany jest rok, w którym forma została zapisana).
- [Sig] – Sigillata Metryki Koronnej – mikrofilmy, Archiwum Skarbu Koronnego, w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie.
- [TM] – *Список наявних у Малоросійській губернії селищ 1799–1801 років* [в кн.:], *Описи Лівобережної України кінця XVIII і початку XIX ст.*, Київ 1997 (po źródle skrót powiatu).
- 1770 [Pert] – mapa *Polonia 1770* K. de Perthéesa, Warszawa 1987.
- 1789 [Is] – Inwentarze starostw województwa kijowskiego, AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego dz. 46, mikrofilm 4.

b) jednostek administracyjnych:

- białozor – powiat białozorski
 błcerk – powiat białocerkiewski
 boh – powiat bohusławski
 Cz – województwo czernihowskie
 cz – powiat czernihowski
 czerk – powiat czerkaski
 Kij – województwo kijowskie
 kij – powiat kijowski
 kan – powiat kaniowski
 monast – powiat monasterski
 n-s – powiat nowogrodsko-siewierski
 niż – powiat niżyński
 owr – powiat owrucki
 per – powiat perejasławski
 prił – powiat pryłucki
 sbcerk – starostwo białocerkiewski

¹⁴ Kursywą zapisywane są tytuły źródeł publikowanych.